

## Poliitika vajab avatust

### RiTo vestlusring

Riigikogu Toimetiste vestlusringis 28. novembril heideti pilk Eesti erakonnasüsteemi kujunemisele taasiseseisvumise ajal ning edasisele arengule ja probleemidele.

Vestlusringis osalesid endised Riigikogu liikmed Jüri Adams, Liia Hänni ja Ott Lumi. Vestlusringi juhtis ja tegi räägitust valiku RiTo peatoimetaja Helle Ruusing.

Vestlusringis osalesid endised Riigikogu liikmed Jüri Adams, Liia Hänni ja Ott Lumi. Vestlusringi juhtis ja tegi räägitust valiku RiTo peatoimetaja Helle Ruusing.

### Erakonnad ja erakonnaseadus

**H. Ruusing:** Esimene küsimus on tagasivaatav. Kuidas kirjeldada Eesti erakonnasüsteemi arengut taasiseseisvumise ajal? Praegu on meil parlamendis neli erakonda, mida üldjuhul peetakse positiivseks, aga viimased sündmused näitavad, et ehk see päris nii ei ole. Kas te heidaksite pilgu Eesti erakondade arenguloole.

**J. Adams:** Aastat 25 tagasi oli sõna erakond Eestis praktiliselt unustatud. 1988. aastal asutati Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei. Üks põhjus, miks see parteiks nimetati, oli see, et sõna erakond oli rahval meelest läinud. Eesti erakonnasüsteem käivitus mitmete teiste endiste Nõukogude Liidu osadega võrreldes kiiremini ilmselt tänu 1988. aastal asutatud ERSP-le, mis kujunes mudeliks, mille eeskujul asutati teisi parteisid. Erakondadest rääkides tuleb teha vahet, kas kasutame sõna „erakond” Eestis kehtiva erakonnaseaduse mõttes või selle sõna üldises mõttes. Üldises mõttes tähendab erakond inimesi, kes on ühinenud selle nimel, et saavutada ühiselu korralduses mingi muutus. Poliitika sisu ongi ühiselu korralduse muutmine. Probleem on selles, et suurt osa selliseid inimeste rühmi meie erakonnaseadus ei tunnista erakonnana. Ka omaaegne ERSP ei oleks praeguse erakonnaseaduse järgi olnud erakond. ERSP-s ei olnud kunagi korraga tuhandet liiget. Erakonnaseaduses defineeritud mõiste „erakond” on mahuliselt olulisel määral teistsugune kui üldkeeles sõna „erakond”, mille tähenduse defineerivad meie sõnastikud ja entsüklopeediad.

**L. Hänni:** Praeguse seisuhindamiseks tahan ka mina alustada ajaloost. Olin aktiivse kodanikuna 1990. aastal ühe erakonna asutajaliige ja jälgisin huviga erakondliku maastiku kujunemist. Mäletan, millist heameelt tundsin järjest uute erakondade tekkimise üle. Tundus uskumatuna, kuidas rahvas ärkas poliitilisele elule ja nõukogude võimu poolt kurnatud ühiskond oli võimeline ennast poliitiliselt väljendama. Eesti erakondliku süsteemi arengus on oluline, et vähemalt esialgu tekkisid erakonnad väärtusepõhiselt. Huvipõhised erakonnad tulid mängu hiljem, kui loodi Koonderakond, mis ühendas peamiselt nõukogude ajal juhtivatel kohtadel olnud inimesi, kes tundsid muret oma positsiooni säilitamise pärast. Põhiosas on Eesti erakondlik süsteem siiani väärtusepõhine, mitte niivõrd huvipõhine. Erakondliku killustumise ületamisega hakkas Riigikogu tegelema siis, kui hakati mõistma, et erakondadel on suur vastutus riigi arengu eest. Mitmed seadusemuudatused, mis erakonnamaastikku püüdsid korrastada,

olid piirava iseloomuga ja soosisid tugevaid. Nüüd oleme jõudnud olukorda, kus parlamendis on neli erakonda ja ühiskonnas on tekkinud kahtlus, kas rahvaesindus sellisel kujul väljendab neid väärtusi ja huvisid, mis ühiskonnas tegelikult olemas on. Peame tõele näkku vaatama ja küsima, kas vaba poliitiline konkurents on praegu võimalik. Ühiskonnas valitsev rahulolematuse annab aluse väita, et Eesti erakonnasüsteemi areng on jõudnud punkti, kus olukorda tuleb hinnata kriitiliselt ja vajaduse korral muuta süsteemi nii, et see vastaks tänapäeva ühiskonna ootustele ja vajadustele. Põhjamaade kogemuse näitel võib öelda, et rahvaesinduse mõistlik „värvikirevus” on kuus kuni seitse erakonda.

## Erakond kui instrument

**O. Lumi:** Semantiliselt ja arusaamade tasandil on probleem selles, et meil mõtestatakse erakonda sageli mingi eraasja ajamise instrumendina. Sellele on tähelepanu juhtinud Rein Taagepera. Talle on omane võrrelda mõisteid eesti ja soome keeles ning analüüsida, kus eesti keele mõistetes võivad olla nõukogude aja mõjud. Ta on võrrelnud soomekeelset erakonna mõistet *puolue* ja eestikeelset erakonda. Mõisteline vahe algabki sellest, et sõna *puolue* paralleel eesti keeles oleks pooltkond, mitte erakond. Siin on nõukogude aja mõju arvestatav: ühiskonna teadvuses on lünk selle koha peal, mis puudutab oskust mõtestada erakonda kui legitiimset ühistegevuse vormi, mingi asja koosajamise vormi. Ent see on terminoloogiline tähelepanek. Minu praktiline kokkupuude erakonnamaastiku arenguga ei ole kindlasti 20 aasta pikkune või veelgi pikem nagu kolleegidel siin laua taga, vaid piirdub kümmekonna aastaga. Lähtun pigem akadeemilise vaatlaja positsioonist. Kirjutasime kolleeg Tõnis Saartsiga kogumikku „Eesti 20” artikli erakonnamaastiku arengust 20 aasta jooksul. Sellest lähtudes võtaksin küsimusele vastuse kokku nii: plusspoolel on olnud areng, mille nimi on konsolideerumine ja stabiliseerumine, kuid mündi teine külg on kartellistumine, probleem, millega praegu tuleb tegelda. See, et on toimunud konsolideerumine ja stabiliseerumine, on äärmiselt positiivne. Ei ole kahtlust, et konsolideerunud erakonnamaastiku tulemus on stabiilsed valitsused, mis on põhimõtteliselt vajalikud ühiskonna korrapäraseks juhtimiseks ja ühiskonna heaolu kasvatamiseks tervikuna. Siin oleme olnud pigem edukad või vähemalt tugevad keskmikud meie Kesk- ja Ida-Euroopa saatusekaaslastega võrreldes. Stabiliseerumise negatiivne külg on kartellistumine, mida kindlasti näeme praegu ka Eesti poliitikas. Küsimus on selles, milliste instrumentidega seda tasakaalustame. Mis tagaks, et põhimõtteliselt erinevatel huvidel, mis ühiskonnas on, oleks tasakaalukas juurdepääs otsustamisele.

**L. Hänni:** Olen nõus, et stabiilsus ja kartellistumine on olulised märksõnad senise arengu kirjeldamiseks. Samas on need nähtused osaliselt omavahel seotud, sest stabiilsed valitsused tähendavad ka seda, et võimu hoidmine võib muutuda eesmärgiks omaette. Kaob ära valitsuskoalitsiooni tundlikkus poliitiliste valikute suhtes.

**O. Lumi:** Nõus, need ongi omavahel seotud.

**L. Hänni:** Kui valitsuskoalitsioonis ei suudeta kokku leppida näiteks haldusreformis, lükkub reform edasi. Oma väärtuste rõhutamiseks võib erakonnal

vajalikuks osutada selg sirgu lüüa ja valmis olla võimust loobuma. Viimasel ajal toimunud klammerdumine võimu külge on paraku tähendanud, et paljud riigi arenguks olulised otsused lükatakse määramatuks ajaks edasi. Kuidas see valijaskonnas vastu kajab? Valijad leiavad, et kõik nad on seal ühtemoodi: nendele on kõige tähtsam võim. Valijatel kaob võime erakondade vahel vahet teha, ja see ei ole valijate süü. Erakondadele on väga oluline säilitada kindel liin, mis näitab, milliste väärtuste ja poliitilise visiooni eest nad ühiskonnas seisavad.

### **Kellest koosnevad erakonnad**

**J. Adams:** Kartellistumise kui nähtuse üks võimalik uurimissuund võiks olla selle võrdlemine Eestimaa Kommunistliku Parteiga nõukogude võimu viimastel aastakümnetel, kus ilmnas, et kompartei Eesti NSV kohalikus organisatsioonis oli vähemalt neli selgesti eristuvat allosist: kolhoositiib, majandustiib, ideoloogiline tiib ja siinsete vene kolonistide tiib. Kõik need tiivad olid omavahel vaenujalal, nende vahel käis sisevõitlus, kuigi ühiskonna mittekommunistliku osa suhtes esinesid nad kahtlemata ühisrindena. Praeguse kartelli nähtuse kohta võiks öelda, et see just kui imiteerib komparteid. Kui erakonnatemaatika juurde tagasi tulla, siis praegu nõuab seadus erakonnana tunnustamise eeldusena vähemalt tuhande liikme olemasolu ja juriidilise isiku staatust. Sõjajärgses Eesti Vabariigis ei pidanud erakond olema juriidiline isik, ei olnud vaja ka mingit erilist riigipoolset tunnustamist. Erakonnaks kuulutamise toimus sellisel moel, et vähemalt kolm Eesti Vabariigi kodanikku kirjutasid alla teatele, mis sisaldas loodava erakonna nime, ja andsid selle dokumendi sisse lähemasse politseiasutusse. Nii oligi riigi silmis uus erakond olemas. Meil kehtiva tuhande liikme nõudega võrreldes tundub tookordne kolme liikme miinimumnõue uskumatult väiksena.

Erakondades võib eristada kolme tüüpi liikmeid. Ühed on professionaalid, kes saavadki oma elatise professionaalsest poliitikatööst või on sisuliselt selle ootel. Teiseks on tegutsemisvõimelises erakonnas paar-kolmsada liiget-aktivisti, kes tegutsevad enamasti oma palgatöö või äritegevuse kõrvalt, nende seast tulevad ka erakondade paljud valimiskandidaadid. Ülejäänud erakonnaliikmed mitmesugustest elanikkonnagruppidest on sisuliselt toetajaliikmed, kes ei võta erakonna tegevusest osa iga päev, küll aga valimiskampaaniate ajal ja muudel erilistel puhkudel. Ühelgi poliitilisel organisatsioonil Eestis ei ole ega vist saagi olla tuhandet aktiivliiget. Tuhande liikme miinimumarvu tingimuse kehtestamisega on erakondadele sisuliselt ette kirjutatud kohustus moodustada kõigepealt teotahteline tuumik ja sellele juurde värvata 700–800 toetajaliiget, alles siis on võimalik saavutada riigi silmis erakonnana tunnustus.

### **Poliitikas osalemise aken**

**L. Hänni:** Ühinemisvabadus on põhiseaduslik vabadus. Algväärtuste juurde tagasi pöördudes tuleb küsida, kas erakondadesse ühinemise vabaduse piiramine tuhande liikme nõudega on õigustatud. Kas üldse on vaja teha erisusi, võrreldes teiste mittetulundusorganisatsioonidega, mille moodustamine on tükk maad lihtsam? Eesti on kaugenenud liberaalse demokraatia põhimõtetest, nõudes erakondadelt nii suurt liikmete arvu. Väiksem liikmete arv võib olla kasulik ka erakonna sisedemokraatia jaoks. Kui inimesed alustavad ühist poliitilist tegevust,

oleks hea, et algul keskendutakse eesmärkide selgele sõnastamisele ja alles siis organisatsiooni laienemisele. Praegu võib laienemise kohustus jätta arutelu ühiste eesmärkide üle tagaplaanile. Liikmeskonna miinimumarvu nõue peaks olema rohkem põhjendatud kui lihtsalt üks ilus ümmargune arv, milleks praegu on tuhat. Kui erakond peab iga hinna eest uusi liikmeid värbama, on paljud liikmed erakonnaga nõrgalt seotud ja see raskendab sisedemokraatia toimimist.

**O. Lumi:** Arvan samuti, et liikmete arvu piiri võiks tuua allapoole. Mulle tundub, et vaadates ühiskonna meeleolusid ja üldse suhtumist praegusesse demokraatia seisuga, on tõenäoliselt mõistlikud kõik ideed, mis poliitikas osalemise akent paotavad. Räägime asutamispriiri allapoole toomisest, aga ka parlamendis esindamata erakondadele baasrahastamise tagamisest. Mis tuhande liikme piiri puudutab, siis ise ma selle seadmise juures ei olnud – see oli vist aastal 1997 või 1998 –, aga nii palju kui ma toonast õhustikku olen uurinud, oli selle sisseviimise juures praktilises poliitikas küsimus enne 1999. aasta parlamendivalimisi poliitikamaastiku korrastamisest. Põhimõtteliselt tuleks liikmete arvu piir tuua allapoole, kuid seejuures peaks vaatama veel üht aspekti – parlamendi funktsionaalsus on seotud erakonnasüsteemi funktsionaalsusega. Peame endale aru andma, et meie parlamendi väljakujunenud mudel on fraktsioonipõhine. Eesti parlamendisüsteemi jõukese on samamoodi kui Saksa parlamendis fraktsioon. Kui parlament on kirjum, avaldab see mõju ka parlamendi tööle. Kui eelmise teema juurde veel tagasi minna, siis meeldis mulle Jüri Adamsi paralleel Nõukogude Liidu Kommunistliku Parteiga ja sisevõitlusega seal sees. See pani mind mõtlema meie olukorrale. Üks aspekt, mille puhul parteid peavad tõsiselt peeglisse vaatama ja mis on ka ühiskonna rahulolematuse olulisi põhjusi, on see, et konsolideerumisega ei ole kaasnenud erakondade sisedemokraatia arengut ja erakondade avatust.

Vaadates vanu lääne demokraatiad, kus enamikul juhtudel on parteisüsteem väga konsolideerunud, koalitsioonid pikaajalised ja stabiilsed ning koosnevad kahest-kolmest parteist, näeme, et seal on erakonnad ühiskonnale avatud. Erakondade siseasjad ongi avalikud asjad. Samuti näeme, et poliitikud klaarivad erakonna siseasju avalikus meedias, mis on täiesti normaalne, ühiskond tahabki seda näha. Kuni selleni välja, et ka erakonna juhtorganite ja valimisnimekirjade määramine on tõesti avatud protsess. Üks oluline aspekt, mida erakonnad peavad praegu ühiskonnas valitsevast rahulolematusest järeldama, on küsimus nende sisemisest avatusest. See on väga oluline küsimus.

### **Milleks meile üldse erakonnad?**

**H. Ruusing:** Praegu tundub Eesti ühiskonnas olevat nii, et on erakonnad ja on ühiskond. Erakonnad on just kui instrument võimule saada ja siis võimule jääda. Nüüdisaja ühiskonnas ei pea ennast tingimata teostama erakonna kaudu. Võimalusi ennast teostada, kuuldavaks teha ja oma elu elada on märksa rohkem. Seetõttu võiks küsida: milleks üldse erakonnad?

**J. Adams:** Mõnel maal, eriti Euroopas, on üles ehitatud tohutu suure liikmete arvuga erakondi, kelle siseelu on tõepoolest nagu mingisugune pidev seriaal, mida jälgib kogu ajakirjandus. Aga see ei ole ainuke mudel. Maailmas on küllalt palju ka

maid, kus erakondade liikmeskond on minimaalne, koosnedes ainult nendest, keda ma enne nimetasin aktivistideks. Kõik toetajad on toetajad väljaspool. Näiteks Ameerika Ühendriikide kaks suurt parteid. Mõlemal on küllaltki väike liikmeskond ja samal ajal väga suur aktivistkond. Mudeleid on siiski erinevaid. Kui räägime ühiskonna ja erakondade vastandumisest, siis Eesti ajaloos on meil olnud üks selline kogemus, mis jäi 1931. ja 1934. aasta vahele. Siis tekkis olukord, et Riigikogus esindatud erakonnad vastandusid ühiskondlikus teadvuses oma ühishuvide või ühistegutsemisega ülejäänud rahvaga. Selle vastandumise pinnalt ja eriti selle vastandumise ideed ekspluateerides kasvas tookord välja Vabadussõjalaste Liit. Minu jutu mõte on, et igasugune ühiselu kujundamine on alati kollektiivne töö ja seda ei ole võimalik kunagi üksinda teha. Järelikult selleks, et saavutada ühiselu muutmisel reaalseid tulemusi, peavad vastava muudatuse taotlejad tegema koostööd. 19. sajandi algul või isegi varem hakati Euroopas poliitikas tegutsejatel nõudma kahte asja. Esiteks avalikku tunnistamist, kellega sa teed koostööd, kes on sinu sõbrad ja võitluskaaslased. Teiseks avalikku teatamist, mis on teie poliitilised sihid. Niisuguste nõuetega peavad arvestama kõik need, kes praegu tahaksid saavutada muutusi Eesti ühiselus, mida Riigikogus esindatud neli erakonda nende arvates ei tee. Protestijad on samamoodi organiseerunud inimeste rühmad ja nii jõuangi oma esialgse teesi juurde, et nemad on oma senise ühistegevusega vähemalt embrüonaalsel kujul ühe erakonna selle sõna nii-öelda üldises mõistes juba moodustanud, kuigi see ei mahu meie seaduse definitsioonis nimetatud erakonna alla. Mina näen seda vastandust siiski teatud poliitilise võitlusena, mitte mõistliku kirjeldusena praegu Eesti ühiskonnas valitsevast olukorrast.

**L. Hänni:** Ühiskonna ja erakondade vastandumise tingib erinev arusaam poliitilise eetika olulisusest. Erakondadele heidetakse peamiselt ette seda, kuidas nad on käitunud ja endale raha hankinud. Seda, et paljudel kodanikel on kadunud usaldus erakondade vastu, võib tõepoolest kirjeldada kui poliitilist kriisi. Poliitilise eetika esilekerkimine eriti ei üllata, sest toetumine kindlatele ühiseväärtustele on demokraatliku arengu sängis püsimise eeldus. Praegu tuleb vastata küsimustele, mis eetilisel tasandil on üles kerkinud. Erakonnad peavad pattu kahetsema ja senisest eetilisemal alusel oma tegutsemist jätkama.

**J. Adams:** Kas neli praegust parlamendierakonda?

**L. Hänni:** Küsimus on poliitilises kultuuris – see on kogu ühiskonna probleem.

**J. Adams:** Aga keda sa kutsud üles meelt parandama?

**L. Hänni:** Erakondi.

**Massiparteide aeg läbi**

**J. Adams:** Milliseid erakondi tuleb siiski kutsuda üles meelt parandama? Kas erakondi laiemas mõttes või kitsamas mõttes, nagu ütleb Eesti seadus?

**L. Hänni:** Kõigepealt neid erakondi, mis meie elu kõige rohkem mõjutavad, samuti kõiki tulevase erakondi ja miks mitte ka parteipoliitikas pettunute „erakonda”. Ühiskonnas tuleb jõuda mingile uuele arusaamale, mis on poliitikas lubatud ja mis ei ole. Eesti poliitika üks hädadest on olnud see, et poliitilises konkurentsisis on räpane kampaania ja ebaeetiline käitumine andnud kohati eeliseid selliseid võtteid kasutavatele erakondadele. See on nagu auguga tunni sündroom, kus alumise augu kõrgus määrab veetaseme tunnisis. Seepärast oleks vaja kõige alumine auk ühiselt kinni toppida. See nõuab erakondadeülest poliitilist kokkulepet, milleks võiks olla poliitilise eetika koodeks. Näen võimalust selle teema tõstatamiseks kodanikuühiskonna survele. Praegu on poliitilise eetika teema väga päevakohane ja oleks kahju, kui see sumbuks, ilma et me selles küsimuses edasiminekut näeksime.

**O. Lumi:** Olen nõus, et tõenäoliselt paljusid asju me lihtsalt ei arutaks, kui poleks eetikaprobleemi. See on olnud tõenäoliselt päästikuks, mis on toonud lauale ka teised probleemid. Aga arvan, et debatt, mis puudutab parteide rolli ühiskonnas ja laiemalt võib-olla kogu valitsemissüsteemi, on olemuslikult laiem ja selle juured sügavamal. Erakonnad konkureerivad kodanikuühendustega ning ühiskonnas osalemise ja teiste vaba aja veetmise võimalustega. Põhimõtteliselt ei ole see probleem Eestile ainuomane. Ingliskeelses terminoloogias kasutati selle kohta juba 1990. aastate algul kahemõtteliselt *the party is over*. Ühest küljest võib seda mõista, et pidu on läbi, aga teisest küljest, et parteide arengu ajajärk on möödas. 1970. aastatest alates oleme arenenud lääne demokraatiates näinud, et parteide liikmeskond on märkimisväärselt vähenenud. Ükskõik millise lääne demokraatia võtame, on parteid drastiliselt liikmeid kaotanud. Klassikaliste massiparteide hiilgeaeg oli lääne ühiskonnas pärast Teist maailmasõda. Nüüdseks on arusaam, et see on ainus ühiskonnas kaasaraäkimise instrument, põhimõtteliselt küsimärgi all. Eesti positsioon siinjuures on muidugi huvitav. Neid trende näitavad paar huvitavat uuringut: Priit Kallakaselt Eesti kohta ja Ingrid van Biezenilt üldisemalt erakondade liikmeskondadest ja nende arengust. Kui mujal kaotavad erakonnad massiliselt liikmeid, on meil erakondade liikmeskond viimasel 10–15 aastal paradoksaalsel kombel hoopis kasvanud. Tõenäoliselt jõudis meil erakondade arenemine 1990. aastate lõpus lihtsalt sellesse faasi, kus kasv oli loogiline ning pidigi toimuma.

Paljude Kes- ja Ida-Euroopa riikidega võrreldes võib pigem öelda, et erakondade kaudu ühiskonnaelus kaasalöömine tundub olevat Eesti ühiskonnas üllatuslikult aktsepteeritud vorm. Jättes kõrvale kartellistumise ja kõik muud erakondadega seotud probleemid, võib öelda, et tervikuna on pigem positiivne, et inimesed on erakondadega liitunud. Eraldi küsimus on muidugi, kui palju on nende hulgas nn surnud liikmeid ja kui paljud neist tegelikult saavad erakonna tegevuses kaasa lüüa.

### Kas esindus- või osalusdemokraatia?

**L. Hänni:** Küsimus on selles, kuidas riigi valitsemine on korraldatud ja milline on selles rahva ja erakondade vahetõrge. Praegust olukorda võib vaadelda kui üleminekut esindusdemokraatialt osalusdemokraatiale. Esindusdemokraatias on võtmeroll rahva valitud esinduskogul ja kogu riigijuhtimine käibki põhiliselt sealtkaudu. Kuid Eestis soovib kodanikuühiskond järjest rohkem igapäevases

poliitikas kaasa rääkida, mitte ainult nelja aasta tagant valimistel osaleda. Siin tulevad mängu uue tehnoloogia loodud võimalused olla kursis sellega, mis toimub avaliku võimu tasandil. Konflikt seisneb selles, et kodanikuühiskonna valmisolek avalikes asjades kaasa rääkida on suurem, kui meie konservatiivne poliitiline süsteem ja valitsemise korraldus seda praegu võimaldab. See on üks koht, kus edasiminekuks tuleb leida ühine arusaam, kuidas Eesti riiki edasi pidada, kui kasutada terminit, mis viimasel ajal on kasutusele tulnud rahva ja riigi suhte väljendamiseks. Oluline ongi demokraatia mudel, mida Eestis tahame kodanikena edendada.

**O. Lumi:** Samal ajal näen siin ka teatud probleeme. Ütleksin, et esindusdemokraatia kriisi lahendus ei ole osalusdemokraatiale kohese ülemineku ebareaalne unelm. Osalusdemokraatia instrumentide juurutamine ei ole midagi sellist, mida ainult siin Eestis või esimest korda teeme. Selle üle on pikaajalistes demokraatias pikalt juureldud, liikuda tuleb samm-sammult, vaadata, millised instrumendid töötavad ja kuidas kaasata ühiskonda valitsemisse. Näen natuke murelikult trendi, et erakonnamaastiku probleemide valguses on üles kerkinud teatud võimendatud illusioonid esindusdemokraatia põhimõttelisest asendamisest mingite eksperimentidega.

**L. Hänni:** Täpsustan, et esindusdemokraatia ja osalusdemokraatia ei välista teineteist, tegu on ühiskonna vajadustele vastava kombinatsiooniga neist.

### Tipp-poliitikud pantvangis

**J. Adams:** Poliitilise kommunikatsiooni põhiprobleem on, kuidas kasutada sõnu nii, et me üksteisest aru saame ja et meie kuulajad või lugejad meist võimalikult adekvaatselt aru saaksid. Seetõttu ma ei julge kunagi panna ühte lausesse kokku formaalselt just kui sarnaseid sõnu esindusdemokraatia ja osalusdemokraatia, sest need sõnad on erinevatest paradigmatel. Osalusdemokraatia on tähttäheleline tõlge ingliskeelsest väljendist ja peaks tähendama tegelikult demokraatias osalemist. Kuna aga meie vestlusringi teemad läksid nii laiali, luban endale kaks kõrvalepõiget, mida esialgu teha ei kavatsenud. Meil on viimasel ajal tõsine diskussioon, kuidas peaks Eesti sisepoliitika edasi minema. Selle selgemaid ilminguid on allkirjakogumise aktsioon Harta 12. Mulle tundub, et tegelikult on selle taga hulk viimase kümme aasta arenguid. Umbes 2000. aastast peale on Eesti neljast suuremast erakonnast pidevalt lahkunud haritlasliikmeid. Neid on nüüd harta allakirjutanute hulgas, nagu ka palju noori haritlasi, kes on vähemalt poliitilise aktivisti tüüpi inimesed, nn poliitilised loomad (*zoon politikon*), aga ei ole erakondadega ühinenud. Teiseks on viimase kümne aasta jooksul erakondades toimunud tegevpoliitikute põlvkonna vahetus. Vahetus on tähendanud ka teatud kvaliteedimuutust; domineerima on asunud väheintellektuaalsed, võimu poole aktiivselt pürgivate keskealiste või nooremate keskealiste rühmad, keda haritlased omaks ei pea. Need rühmad on erakonna esimehe-suurmehe rakendanud enda kasuks kui käilakuju, kes toob kümneid tuhandeid valijate hääli. Näiteks IRL-is on Mart Laar kujundatud vastavale grupile häälte toomise instrumendiks. Veelgi silmapaistvam on see Keskerakonnas, kus samasuguses staatuses on Edgar Savisaar. Keskerakonnas on mitu gruppi, eraldi eestlaste ja venelaste grupid, Tallinna grupid ning ka Kirde-Eesti linnade grupid. Midagi analoogilist tundub

olevat toimunud ka Andrus Ansipi suhtes Reformierakonnas. Sotsiaaldemokraatidel sellist selget käilakuju praegu aktiivses poliitikas ei ole.

Teine kõrvalepõige. Erakondadest rääkimine on siiski rääkimine pigem kassi värvist kui kassi võimest hiiri püüda. Juriidiline ja praktiline probleem Eesti demokraatias on ikkagi hoopis selles, kellel ja kuidas on õigus üles seada kandidaatide nimekirju. Need reeglid on kirjutatud sisse kolme erinevasse valimisseadusse: riigikogu, kohaliku omavalitsuse volikogu ja europarlamenti valimise seadustesse. Passiivne valimisõigus on meil arusaamatult ebasüsteemne. Ühe äärmusena kohaliku valimise kandidaatide nimekirja ülesseadmisel piisab sellest, et tulevad kokku inimesed, kes deklareerivad, et nemad ongi see valimisnimekiri. Teise äärmusena Riigikogu valimisel on nimekirja esitamine lubatud ainult riigi poolt erakonnana tunnustatud ühingutele. Siin on tegelikult riigikorralduslik segadus.

### Parlamendi vastutus

**H. Ruusing:** Harta kaudu on defineeritud hulk probleeme ja suuremat osa neist saaks tegelikult lahendada parlament või parlamendis esindatud erakonnad kas konkreetsete seaduste muutmisega või enese sisekaemusega erakondades. Kuidas suhtuda sellesse, et pannakse kokku mingisugune kogum väga häid ettepanekuid ja öeldakse parlamendile, et need tuleks vastu võtta. Parlament toimib ju kindlate reeglite järgi.

**L. Hänni:** Jäakeldriprotsess on väga põnev ja ka õigeaegne, sest muudatused erakonnasüsteemi reguleerivates seadustes peab parlament võtma vastu olukorras, kus need puudutavad otseselt Riigikogus esindatud erakondi. Teame, kui raske on lahendada küsimusi, kus on huvide konflikt. Tavaliselt nõuavad demokraatia reeglid, et huvide konflikti osalised ennast taandaks. Aga me ei saa ju Riigikogult nõuda, et ta ennast taandaks erakonna rahastamise või valimisseaduse muudatuste otsustamisest. Väljapääs ongi selles, et arutelu viiakse laiemale pinnale, et aru saada, missugused on ühiskonna ootused. Kindlasti ei ole eesmärk seadusandlik võim arutelust kõrvale jätta. Parlament jääb nende otsuste eest vastutajaks, aga ta ei saa seejuures toetuda ainult omaenda tarkusele, vaid peab kuulama ka seda, mida ühiskond laiemalt arvab.

**H. Ruusing:** Ma täpsustan: mulle oleks meeldinud, kui selle initsiatiivi oleks haaranud parlament. See ongi pikem ja laiem teema kaasamisest ja sellest, et huvirühmad saaksid tulemuslikult seaduseelnõude ettevalmistamisel kaasa rääkida.

**L. Hänni:** Väga tore oleks olnud, kui Riigikogu oleks haaranud initsiatiivi. Eesti kodanikuühiskonna arengu kontseptsiooni kui riiklikult tähtsa küsimuse arutamisel see võimalus oli. Esitasime kodanikuühiskonna poolt ettepaneku võtta päevakorda demokraatia uuendamine Eestis. Kahjuks oli see üleskutse kurtidele kõrvadele. Praegune olukord sunnib silmi avama ja loodan, et Riigikogu on võimeline sellest õppima.



**J. Adams:** Minu arvates olukord ei ole siisugune, et kodanikkonnast tulevad head ettepanekud, mida varem ei oleks teatud või tehtud. Asi on ju selles, et kahekümne aasta jooksul riigikorralduse nendes valdkondades, millest me räägime, on tehtud parlamendis mitmesugustel põhjustel hulk otsuseid, mis tagantjärele ei tundu päris õiged. Oleks vaja neid vigu praegu tunnistada ja parandada. See ei ole tegelikult lihtne. Üks tüüpiline viga on seesama tuhande liikme nõue:

tahetud on meie riigile head, aga ilmselt on üle pingutatud. Kuid on tehtud ka teist tüüpi vigu, selliseid, mille taga paistab vigade tegijate isikliku kasu tagaajamine. Näiteks 2003. aastal toimunud erakondade rahastamise kolmekordne suurendamine. Kõigi siisuguste vigade tegemise ajal oli inimesi, kes juhtisid neile tähelepanu ja protestisid. Alati oli olemas mõistlikke võistlevaid ettepanekuid. Eesti avalikkusest praegu tulevate ettepanekute hulgas on ka selliseid, mis on kunagi olnud seaduse tekstis, aga sealt mingil hetkel kellegi huvides välja visatud.

### **Poliitikast huvituvad paljud**

**O. Lumi:** Rääkida võiks pikalt, üritan lähtuda küsimusest, mida parlament tegema peaks või kas ta oleks saanud midagi teha. Selle teesiga ma päris nõus ei ole, et parlamendil oli just kui võimalus kodanikuühiskonna arutelu ajal kõik probleemid lahendada. Esiteks on need probleemid sedavõrd põhimõttelised, et neid ühe arutelu raames niikuinii ei ava, teisest küljest ma ei tea ka, kas see kodanikuühenduste ettepaneku formaat nende probleemide lahendamiseks on üldse õige formaat. Kui arutelu toimub selles formaadis, ei ole ma kindel, kas mina kodanikuna selles osaleda saaksin. Ma ei tea, kas see mind hõlmaks. Põhimõtteliselt ma ei tähtsustaks üle seda, mis institutsioonide tasemel nende probleemidega tegeleme. On loogiline, et president praegu initsiatiivi võttis. Sest parlament on ise osaline ja haigel on ise ennast raske opereerida. Haaraksin kinni Jüri Adamsi mõistest poliitiline loom. Need on vist Hando Runneli sõnad: kõik siin kõiki tunneme, vastamisi vannume. Meil on ühiskonnas mingi hulk poliitilisi loomi ja kõik nad ei ole kindlasti poliitikud, vaid inimesed, kellel on sättumus rääkida kaasa võimu ja poliitika küsimustes. Tegelik lahendus, kui on soov muudatusteks, peab tulema sealt, et need inimesed peaksid jõudma arusaamiseni, mismoodi valitsemine peab toimuma nii, et see oleks sisuliselt adekvaatne, aga ka legitiimne. Vaatan hartast lähtuvalt, aga ka laiemalt mõnda aega muretundega, millele ka Jüri Adams viitas, et tegelikult on meil intellektuaalses mõttes palju kvaliteetset poliitilist kapitali, mis on ripakil. Räägin nendest kahekümne aasta jooksul poliitikas tipptasemel osalenud inimestest, keda ma ei näe erakondadele nii-öelda targa positsioonist nõu andmas. Probleem on ilmselt selles, et erakonnad ei oska seda küsida ja kuulata. Millegipärast näen neid rohkem alla kirjutamas protestikirjadele. See on tõsine küsimus erakondadele, kuidas tegelikult seda kapitali hoida. Ja mitte ainult erakondadele, vaid Eesti ühiskonnale laiemalt.

**L. Hänni:** Tulen korraks veel tagasi kodanikuühenduste ettepaneku juurde, et Riigikogu arutaks demokraatia toimemehhanismide edasiarendamist riigis. Ettepaneku mõte ei olnud leida kõigile küsimustele korrapealt lahendus, vaid see oli tehtud eesmärgiga, et rahvaesindus mõistaks demokraatia uuendamise vajadust ja näitaks arutelu algatamisel ühiskonnas initsiatiivi. Meenutagem, demokraatia teema kerkis Riigikogus üles ka DASA-de puhul: demokraatia

edasiarendamiseks tahtsid erakonnad oma mõttekeskust. Tegelikult on vaja riigis luua mehhanism demokraatia uuendamiseks, sest seni on need küsimused jäänud tagaplaanile. Eesti on ühinenud rahvusvahelise avatud valitsemise partnerluse initsiatiiviga, mille eesmärk on tehnoloogia arengut arvestades leida uued võimalused rahvavõimu tugevdamiseks. Eestis ei ole siamaani ühtegi valitsuse liiget, kes ütleks: jah, see on minu vastutusala.

Õnneks on meie ühiskonnas piisavalt nii-öelda poliitilisi loomi, kes tahavad demokraatia edendamisele käed külge panna. Oluline on, kes neist järgmistel valimistel Toompeal koha sisse võtavad. See on küsimus poliitika professionaliseerumisest ja kanalitest, mille kaudu inimesed leiavad tee võimu juurde. Ühiskonnas on hulk küsimärke: keda vajame poliitiliste broilerite asemel või kuidas tuulutada erakondade tagatubasid? Teemasid, mida arutada, on päris palju.

### **Mis nüüd juhtuma hakkab?**

**J. Adams:** Juhtuma hakkab kaks asja. Esiteks oli Harta 12 allkirjastamise juures ja sellele järgnevates protsessides ilusasti näha, et Eesti ühiskonnas on välja kujunenud paari-kolme uue tulevikuerakonna kristalliseerumistuumad. Nad organiseeruvad vähem või rohkem edukalt erakondadeks olenevalt sellest, kui raske on neil järgmistel Riigikogu valimistel oma kandidaatide nimekirju esitada. Tõenäoline on, et järgmisel valimisel ületab künnise vähemalt kaks, aga võib-olla ka kolm nimekirja, mida praegu Riigikogus ei ole. Selle arengu puhul oleks oluline, et nad võtavad oma lipukirjaks Toompea maksimaalselt võimaliku puhastamise senistest kartellierakondadest ja hakkavad kuulutama uusi riigikorralduslikke sihte. See on meetod, kuidas harta ideed järk-järgult teostuvad. Teine oluline protsess, mis juba toimub, on äge sisevõitlus nelja Riigikogu erakonna sees. Mõnes erakonnas rohkem, mõnes vähem. Need sisevõitlused ei jää tulemusteta. Kui praeguse koosseisu enamus võtab senist kriitikat arvesse ja teeb ennetavaid ümberkorraldusi, mille eelduseks on nende enda sisemised suhtumiste muutused, seda toredam ja uhkem. Sellega nad kindlustaksid iseenda poliitilist jätkumist.

**L. Hänni:** Praegune olukord on minu meelest Eesti demokraatia arenguks väga lootusrikas. Võime tunda teatud rahutust, mis edasi saab, aga inimesed on hakanud uuesti poliitika vastu huvi tundma. Innustav on jälgida meediat või lugeda sotsiaalmeedias toimuvaid väitlusi. Arutatakse, elatakse kaasa riigis toimuvale, see on kõige olulisem, et edasi liikuda.

**O. Lumi:** Jüri Adams võttis teema hästi kokku kahes teesis. Praegusest valitsemise skeemi põhimõttelisest kriitikast tekib tõenäoliselt uusi poliitilisi algatusi, mis formeeruvad reaalse poliitiliste liikumistena. Teisest küljest arvan, et põhimõtteline debatt legitiimse valitsemisskeemi üle jääb, sest väga paljud praeguse olukorra kriitikud on avalikult välistanud formaalsesse poliitikasse mineku. Minu kõrvale tunduvad sellised väljaütlemised poliitikat põlastava varjundiga.